

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ПРИЦАБА Ярослав Ярославович

ПОЛІТИКА США ЩОДО НІМЕЧЧИНИ, 1933-1939 рр.

/Аналіз американської історіографії/

Спеціальність - 07.00.03 - всесвітня
історія /новітній період/

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступення
кандидата історичних наук

Київ - 1993

00814043 (К)

Робота виконана на кафедрі нової та новітньої історії

Одеського державного університету ім. І.І. Мечнікова.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
заслужений діяч науки та техніки
України АППАТОВ С.Й.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, академік
АПН України ЦВЕТКОВ Г.М.
кандидат історичних наук, доцент,
зав. кафедрою нової і новітньої історії
КДУ ГОНЧАР Б.Н.

Провідна установа Київський педагогічний університет,
Міністерство освіти України,
м. Київ.

Захист відбудеться "25" листопада 1993 р. о "14" годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.068.ІВ.24 при
Київському університеті ім. Тараса Шевченка /252052, м. Київ -52,
вул. Мельнікова 36/І, малий конференцзал/.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці
Київського державного університету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розіслано "20" листопада 1993 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради, кандидат історичних
наук, доцент

О.А. КОПЦЕЛЬ

ДВ - 20, 330

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Темою дослідження є аналіз американської історіографії політики США відносно Німеччини в 30-і роки ХХ століття. Висвітлення в історичній науці США зовнішньополітичної позиції Вашингтону щодо Німеччини у той час допомагає нашу картину уявлень про реальний розклад сил на міжнародній арені напередодні другої світової війни. Політико-дипломатична слабкість антифашистських сил, що обумовила швидке зростання воєнно-стратегічного потенціалу німецького фашизму, була свідомством неадекватності тих засобів протистояння нацизму, які були застосовані антифашистськими державами. Розгляд концепцій американських істориків дозволяє, по-перше, виявити еволюцію історіографії проблеми загалом, а по-друге, дає певні орієнтири дослідникам для більш глибокої оцінки конкретної зовнішньої політики США у післявоєнний період, виходячи з того, що оформлення зовнішньополітичного курсу країни не в останню чергу є результатом застосування ідей академічної еліти.

Окрім історичної пам'яті, яка не дає забути події не такого далекого минулого, сучасні політичні реалії вимагають від нас ретельного вивчення тих невикористаних можливостей, які були втрачені в 30-і роки антифашистськими державами у протистоянні з фашистською Німеччиною. Закономірно, що ця драма світової історії, яка закінчилась так трагічно, викликає і сьогодні інтерес у істориків-міжнародників. Усвідомлення тотальної небезпеки фашизму для справи миру, виявлення причин неспроможності антифашистських держав у стримуванні натиску гітлеровської агресії можуть допомогти сучасним політикам окреслити параметри загрози, яку спричиняють тоталітарні держави в наш час. "Поведінку" націлених на

війну держав можливо в якійсь мірі прогнозувати, виходячи з досвіду міжвоєнних років.

В останній час в науковий обіг було введено ряд нових документів, стали відомими факти, які примушують нас здійснити деяку переоцінку зовнішньополітичних колізій 30-их років. Дисертант намагався привести в історіографічному аналізі весь спектр думок, які існують за темою, а також простежити домінуючі тенденції у висвітленні передвоєнної політики США відносно Німеччини.

Дисертант виходив з того, що вивчення еволюції американської зовнішньополітичної думки через призму історіографічного концептуального аналізу дозволяє простежити практичну політику США на самих ранніх етапах її формування. Дослідження "німецького напрямку" зовнішньої політики США за допомогою засобів історіографічного аналізу дозволяє розглянути погляди вчених-міжнародників, які значній мірі визначають світогляд сучасного зовнішньополітичного істеблішменту. Таким чином, історія міжвоєнних років постає перед нами в "усучасненому" варіанті через аналіз подій п'ятидесятирічної давнини дослідниками, які опосередковано формують суспільну свідомість сучасних США.

Ступінь наукової розробки проблеми. У минулій радянській історичній науці зовнішня політика США, її регіональні та загальні проблеми вивчені досить повно. Це пов'язано з традиційним інтересом, який проявлявся в радянській історіографії до зовнішньополітичних сюжетів в історії США.

У вивченні філософських і теоретико-методологічних основ американської історіографії і в методиці історіографічних досліджень внутрішньої та зовнішньої політики США значна роль належить таким дослідникам, як С.Й.Аппатов, М.М.Болховітінов, С.С.Григор-

цевич, В.Л.Мальков, Г.М.Севостьянов, В.В.Согрін.¹

Безпосередньо вивченню різних аспектів європейської політики США у період непереродної другої світової війни присвячені роботи В.І.Лана, М.М.Іноземцева, Д.М.Мельнікова, В.В.Постнікова, В.О.Матвєєва, В.В.Размерова, М.Батуріна, В.Л.Малькова, Н.І.Бгорова, О.С.Маникіна, Д.Г.Наджафова, Г.М.Цветкова, А.М.Шлепакова та інших.

Можна констатувати, що радянська американістика, історико-міжнародна наука в цілому накопичили значний дослідницький матеріал щодо вивчення європейської політики США. Крім вказаних вище робіт українських та російських авторів, відомий дослідницький центр склався у Томську. Під керівництвом С.С.Григорцевича томські вчені видають щорічні збірники з проблем історії та історіографії зовнішньої політики і дипломатії США в міжвоєнні роки. З Томської школи історіографії вийшла І.Ф.Підлубна, яка захистила в 1982 р. кандидатську дисертацію "Американська буржуазна історіографія про політику США відносно Німеччини в 1933-1939 рр.". Дослідниця охопила широке коло проблем, пов'язаних з американо-

---

І. Аппатов С.И. США и Европа: общие проблемы американской континентальной политики. - М., 1979; Болховитинов Н.Н. Основные этапы и направления американской историографии внешней политики США. - Вопросы истории, 1986, № 9.

Мальков В.Л. К вопросу о современном состоянии американской буржуазной историографии: кризис методологических основ и практика конкретных исследований //Критика современной буржуазной и реформистской историографии. - М., 1974; Согрин В.В. Критическое направление в немарксистской историографии США XX в. - М., 1987 и др.

німецькими відносинами в 30-і роки. Однак за останнє десятиріччя в американській та вітчизняній історіографії з'явилася низка робіт, які у значній мірі вплинули на наші уявлення щодо німецької політики США в передвоєнний час і вимагають нових більш точних оцінок минулого. У порівнянні з роботою І.Ф.Піддубної в даному дослідженні значно розширено коло історіографічних джерел, зроблена спроба розглянути концепції німецької політики США в більш широких рамках європейської політики Вашингтона в 30-і роки. Дисертант врахував при написанні роботи сучасні наукові концепції про зовнішню політику США, СРСР, Німеччини в передвоєнні роки.

Українська американістика включає імена київських вчених-міжнародників, дослідників проблем зовнішньої політики США таких як М.М.Білоусова, В.С.Бруза, А.О.Горіна, Л.О.Лещенко, О.В.Потехіна, Є.В.Саричева, Г.М.Цветкова, А.М.Шлепакова та ін.

Необхідно відзначити плідну роботу щодо вивчення загальних проблем і концепцій зовнішньої політики США Одеської школи теорії, історії та історіографії міжнародних відносин під керівництвом С.Й.Аппатова /І.М.Коваль, П.Я.Райнов, В.В.Глебов та ін./.

Треба зазначити, що довгий час у радянській період над ученими висів дамоклів меч ідеологічної цензури, що ускладнювало дослідницьку роботу та впливало на результати досліджень. В історичній науці приживалися політичні кліше. Доктринальний марксизм вимагав односторонньо негативного сприйняття "буржуазного світу". Особливо жорсткі рамки для дослідників існували в сталінський період нашої історії. Нерідко "в заслугу" західній історіографії ставилася лише фальсифікація історії. Зовнішня полі-

тика США, її мотивація тлумачились, виходячи з методологічної схеми, яка ігнорувала інші фактори пояснення історичного розвитку, окрім класових інтересів.

Вузько класовий підхід в історіографії не дозволяв диференціювати капіталістичний світ, розглядати держави з усталеними парламентськими традиціями як можливих союзників для СРСР, який визнавав лише комуністичну ідеологію. Гіперболізація класових мотивів зовнішньої політики приводила до безапеляційних висновків про те, що "...вирішальним фактором, який вплинув на приєднання США до антигітлерівського фронту, була наявність більш тісних економічних зв'язків між американськими та англійськими монополіями, ніж між американськими та німецькими монополіями".¹ Геостратегічна загроза, яку становив фашизм, не постає першочерговим фактором єднання антифашистських сил в таких роботах.

Дуже детально у радянській історіографії вивченні питання американо-німецьких торгово-економічних зв'язків у 30-і роки.² Автори підкреслюють, що деякі американські компанії задля більших прибутків підтримували співробітництво з Німеччиною до початку другої світової війни. У той же час політика господарської автаркії, яка була офіційною економічною доктриною Німеччини, стала на перешкоді американським інвесторам і кредиторам. Односторонні дії німецького керівництва підривали економічні інтереси США в Європі. Незважаючи на це, деякі компанії продовжували свої ділові стосунки з Німеччиною.

На нашу думку, не може бути коректною колись поширена теза

1. Батурин М. США и Мюнхен. Из истории американской внешней политики 1937 - 1938. - М., 1981. - С.192.

2. Размеров В.В., Мельников Д.М., Лан В.І. т.ін.

"залиття" державних інститутів США і приватного бізнесу у проведенні узгоджених дій у зовнішньоекономічній і зовнішньополітичній сферах. Амбівалентна позиція Вашингтона з питань торгово-економічних зв'язків з Німеччиною дозволяла підприємцям досить вільно інтерпретувати економіко-політичні пріоритети країни. Однак теза про санкціоновані урядом США зв'язки з німецькими діловими колами після дискримінаційних акцій, які провела Німеччина в своїй економічній політиці, не є обгрунтованою.

У монографії В.І.Лана "США от первой до второй мировой войны" викладена досить збалансована концепція американської міжнародної політики міжвоєнних років. Автор глибоко дослідив проблему ізоляціонізму і показав, наскільки неоднорідним явищем він був у американській історії ХХ сторіччя. Після В.І.Лана лише Д.Г.Наджафов у радянській історіографії піддав такому детальному аналізу феномен ізоляціонізму. На відміну від ортодоксального погляду на ізоляціонізм як рух, тісно пов'язаний з німецькими монополіями, В.І.Лан визначив його як засіб пристосування до зовнішньополітичних реалій, причому автор в ізоляціоністській доктрині не вбачав симпатій до фашизму.

Д.Г.Наджафов у своїй монографії "Нейтралітет США: 1935-1941" розрізняє в американському ізоляціонізмі політико-дипломатичний і антивоєнно-антимонополістичний зміст. На думку Д.Г.Наджафова, проблема американського ізоляціонізму та його еволюції відбила складну природу однієї з "вічних" проблем - проблему співвідношення національного та інтернаціонального в історії.

Чільне місце у радянській історіографії посідав комплекс питань, пов'язаних з проблемою колективної безпеки в Європі 1930-х років. Загальновизнано, що ініціатором створення такої

системи виступив СРСР. В дослідженнях радянських авторів стверджується, що перш за все західні країни винні у тому, що система колективної безпеки залишилася нереалізованим планом. В працях М. Батуріна, В. О. Матвеева, С. Логінова та інших проходить думка про те, що західні країни навмисно не йшли на тісні контакти з СРСР і створення ефективної системи протидії німецькій експансії, сподіваючись "каналізувати" фашистську агресію на Схід. В. Л. Маліков, Д. Г. Наджафов висловлюють компромісне судження в оцінці дій західних держав. На їх думку, на Заході сприйняття країни Рад було суто негативним через тоталітарну практику сталінського режиму. Звідси – дипломатична "холодність" західних держав до ініціатив СРСР.

У радянській історіографії відзначається "внесок" США в політику умиротворення фашистської Німеччини. Ні у кого не викликає сумнівів пріоритет Великобританії в політиці поступок Німеччині, однак радянські дослідники підкреслюють, що дипломатична підтримка Вашингтоном дій Великобританії і Франції зіграла значну роль "на шляху до Мюнхена". Д. В. Поздеева, А. С. Куніна, В. І. Марушкін та інші акцентують увагу на класовій спрямованості політики "умиротворення", її антирадянський характер. Багато дослідників в унісон з ними стверджують фактичну "присутність" американської дипломатії в Мюнхені, враховуючи те, що позицію Чемберлена і Даладье напередодні конференції Рузвельт поділяв /див. роботи М. В. Сивачева, В. Я. Сіполса, В. О. Матвеева /.

У фундаментальному чотирьохтомному виданні "Історії США", підготовленому Інститутом загальної історії Академії Наук СРСР, підбиваються підсумки розвитку радянської американістики. У розділі, присвяченому зовнішньополітичному курсу США у 30-і

роки, відзначається, що дипломатія США опосередковано стояла за всіма подіями зовнішньополітичного життя Європи передвоєнного десятиріччя. Підтримуючи курс на умиротворення Німеччини, який проводив британський прем'єр Чемберлен, США, - на думку Д.Г.Наджафова, - фактично сприяли виникненню війни в Європі у вересні 1939 року.

Серед американських вчених, які писали і пишуть на сюжети зовнішньополітичної історії Вашингтона у 30-і роки, є ціла низка науковців, які розглядають зовнішню політику США за допомогою засобів історіографічного аналізу. Треба зазначити, що серед вчених США склалась досить велика група історіографів-міжнародників. Використані ними методологічні схеми класифікації варіюються у досить широких межах: за основу беруться як критерії "формальної дипломатії", ідеї національного інтересу, так і фактори національної безпеки, геостратегії. Зазначимо такі імена, як-от: Л.Уолт, Дж.Кумс, К.Хейген, Е.Мей, Т.Маккормик, С.Х'юз, Т.Патерсон, Г.Уайз, Г.Хейнс, У.Таубмен та інші, погляди яких проаналізовано в дисертації.

Хронологічні межі історіографічного аналізу охоплюють період з 1933 до 1992 рр. Автор зосередив свою увагу на висвітленні процесу оформлення "німецької політики" США з моменту приходу до влади в Німеччині націонал-соціалістської партії до початку другої світової війни у вересні 1939 року.

Метою дисертаційного дослідження є вивчення еволюції американської історіографії у висвітленні політики США відносно Німеччини в передвоєнне десятиріччя і, таким чином, більш глибокий аналіз цієї політики. В даному дослідженні автор намагався вирішити двоєдину задачу: прослідкувати еволюцію американської

зовнішньополітичної думки через призму історіографічного концептуального аналізу і доповнити на основі нових історичних матеріалів конкретно-історичний аналіз "німецької" політики США. В дисертації зроблена спроба нового концептуального осмислення проблеми на основі узагальнення всього відомого матеріалу та новітніх тенденцій пострадянської історіографії.

Досягнення цієї мети вимагає вирішення таких завдань:

- узагальнення накопичених знань про особливості європейської політики США напередодні війни;
- виявлення домінуючої тенденції у висвітленні воєнно-стратегічних і політичних параметрів американської "присутності" в Європі;
- показ еволюції концепцій основних шкіл і напрямків історико-міжнародної науки США з проблеми політики США щодо фашистської Німеччини;
- вивчення історіографічної "спадщини" з точки зору її впливу на практичну політику і дипломатію з того часу і до сьогоднішнього дня.

Методологічна основа дисертації. Вивчаючи історіографію політики США відносно Німеччини в 30-і роки, дисертант дотримувався діалектичного методу пізнання, враховуючи загальне й особливе в історіографії. В роботі піддано аналізу зарубіжні концепції, які будуються на різноманітних методологічних поглядах, виявлено типологічно подібні риси історіографічного аналізу на основі синтезу. Автор вважає, що багатофакторність історичного процесу вимагає від дослідника гнучких підходів без обов'язкового підпорядкування факторів одній раз і назавжди установленій каузальній ієрархії.

Методологія роботи будується на визнанні загальнофілософського принципу безконечності пізнання і неможливості пояснити історичний процес, або його окремі фрагменти, на основі теоретичних розробок з обмеженим науковим інструментарієм. Дисертант вважає, що в історії дипломатії, як і в будь-якій галузі історичних знань, неможливе монопольне існування однієї методологічної схеми. Інтегральне бачення процесів міжнародного розвитку може бути забезпечено за допомогою синтезу різних наукових підходів, при толерантному відношенні до будь-якої наукової формули, що не виходить за межі наці та її загальних методів пізнання.

Джерельну базу дослідження склали роботи американських дипломатичних істориків з питань зовнішньої політики і дипломатії США в міжвоєнні роки. Автором використанні також публікації державного департаменту, матеріали конгресу, документи власного архіву Франкліна Рузвельта. Значна частина матеріалів, використаних автором у роботі, розмішена в академічних журналах "Форін Афферс", "Діпломатік хісторі", "Амерікен хісторікал реву", "Комментері", "Міссісіпі велі хісторікал реву" та ін.

Важливим історіографічним джерелом при написанні даної роботи стала мемуарна література, видана у повоєнні роки. Дисертант виходив з того, що спогади учасників міжнародного життя 30-их років, при всьому їх суб'єктивізмі, розширяють нашу уяву про багато неосмислених до кінця дипломатичними істориками сторін американського зовнішньополітичного курсу в передвоєннія Європі.

Автор ставив за мету охопити якомога глибокий історіографічний пласт висвітлення американської політики щодо Німеччини. У хронологічному плані це виявилось в аналізі низки робіт су-

часників подій міжнародної політики 30-их років із залученням післявоєнної літератури з проблем американської політики передвоєнних літ.

Науковий інструментарій, використаний у роботі, де аналізуються концепції зовнішньополітичної думки, визначається особливостями історіографічного дослідження. Насамперед було необхідно встановити певну ієрархію матеріалів, які служать історіографічним джерелом. Власне документальні матеріали у даній роботі мають в якійсь мірі "нейтральний" характер і служать, як правило, засобом верифікації висловлених точок зору. У той же час монографії, мемуарна література, матеріали періодичних видань є предметом вивчення як суто історіографічне джерело.

Наукова новизна дисертації полягає насамперед у спробі узагальнити нашу уяву про новітні тенденції в історіографії питання на базі нових історіографічних джерел. Нові архівні документи дали змогу переосмислити багато позицій в оцінці американської політики відносно Німеччини. Дисертант мав на меті засередити свою увагу на компаративному аналізі концепцій американської політики в Європі із залученням нових трактовок щодо історії проблеми.

Особливістю авторського підходу до аналізу історіографії політики США відносно фашистської Німеччини стало введення класифікаційного критерію, який ґрунтується на оцінці дослідниками загальної спрямованості рузвельтівської дипломатії і зовнішньополітичної стратегії в Європі в передвоєнне десятиріччя. Враховуючи цю обставину, дисертант обрав варіант класифікаційного поділу на дослідників "прорузвельтівців", критиків-"інтервенціоністів" та критиків-"ізоляціоністів". Традиційна кла-

сифікаційна схема, яка базується на політико-ідеологічному критерії з виділенням консерваторів, лібералів та радикалів, стала для дисертанта загальнотеоретичним і методологічним фундаментом дослідження.¹

У рамках даної роботи, на думку дисертанта, доцільним є застосування класифікаційного варіанта з виділенням "прорувельтивців", "інтервенціоністських" та "ізоляціоністських" критиків. У той же час запропонований автором частковий варіант класифікації ніяким чином не заперечує апробований в історіографії аналіз концепцій дослідників "зліва направо". Такий варіант класифікації засновано на оцінці істориками доцільності для національної безпеки США зовнішньополітичного курсу Рузвельта напередодні другої світової війни.

В роботі переоцінено ряд положень і висновків, які панували в радянській історіографії протягом десятиліть: стосовно класового змісту зовнішньої політики – без врахування цілого комплексу факторів /як-от: геостратегічні умови, національні інтереси, тощо /, які серйозно впливали на характер прийнятих зовнішньополітичних рішень.

Практичне значення дисертації. Наслідки проведеного дослідження допомагають більш глибоко зрозуміти витoki сучасної

1. Аппатов С.И. Школы и направления американской буржуазной историографии международных отношений и внешней политики США // История и историки. – 1977. – М., 1980; Петровский В.Ф. Американская внешнеполитическая мысль. – М., 1976; он же. Внешняя политика США: теоретический арсенал. – М., 1973; Болховитинов Н.Н. Современная американская историография: новые течения и проблемы. Новая и новейшая история. – 1969. – №6 и др.

зовнішньої політики і дипломатії США. Глобальний характер змін у системі міжнародних відносин у наш час вимагає від нас ретельного вивчення природи зовнішньополітичного процесу. Показ еволюції зовнішньополітичної думки США відносно одного з кульмінаційних періодів в історії країни дає можливість певного прогнозування вектора майбутньої зовнішньої політики передової країни Заходу.

Головні положення й висновки дисертації можуть бути використані при написанні узагальнюючих і спеціальних праць з історії та історіографії зовнішньої політики США, при підготовці загальних та спеціальних курсів з історії США.

На захист виносяться наступні положення. В результаті проведеного історіографічного дослідження політики США відносно Німеччини в період 30-их років можна констатувати появу нових трактовок в зв'язку з введенням в науковий обіг нових документів та наукових досліджень американських учених, істориків і політологів. Нові погляди на характер американської політики щодо Європи стали можливими завдяки закінченню етапу "холодної війни" в політичній системі координат Захід-Схід.

Запропонована схема класифікації і систематизації американської історіографії політики США відносно Німеччини в 30-і роки окреслює позиції в історіографії щодо відповідності зовнішньополітичної стратегії і тактики країни об'єктивним можливостям країни. Такий варіант класифікації відображає уявлення академічної еліти США про геостратегічні міркування адміністрації Рузвельта при формуванні "німецької" політики у передвоєнне десятиріччя.

Погляд на зовнішньополітичну історію 30-их років з точки зору історизму дозволяє переглянути ряд встарілих уявлень про

природу зовнішньої політики і дипломатії як "продукту виключно класових інтересів". Історіографічний аналіз політики США щодо Німеччини кинє світло на такі параметри зовнішньої політики, як ідея національних інтересів, державної безпеки як важливих елементів при формуванні зовнішньополітичної стратегії і тактики.

СТРУКТУРА І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Структура роботи. Дисертація складається з вступу, двох глав, котрі в свою чергу, містять перша - 3 параграфи, друга - 4 параграфи, заключної частини та списку використаних джерел і літератури.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, охарактеризовано стан наукової розробки проблеми, визначено хронологічні рамки, мету і завдання, викладено методологічні основи дисертації, зроблено огляд історіографічних джерел, відзначено наукову новизну роботи, та її практичне значення.

Перша глава "Установлення фашистської диктатури в Німеччині і проблема формування зовнішньополітичних концепцій США" присвячена розгляду оцінок вченими процесу оформлення зовнішньополітичної стратегії Вашингтона в перші роки фашистської диктатури. Дисертант простежив взаємозв'язок і взаємообумовленість концептуалізації зовнішньої політики США на початку 30-их років і бурхливих подій у Європі, яка стала осередком фашистської загрози.

Хронологічно концептуальний аналіз історіографії політики США щодо Німеччини обмежено 1933 - 1936 рр. Верхня межа відрізка часу - 1936 р. - вібрала в себе значні події, які зіграли роль вирішальних у зовнішньополітичній орієнтації Вашингтона, як-от: прискорений процес німецького переозброєння, реокупація

Рейнської області, італійсько-ефіопська війна та інші.

В першому параграфі "Проружвельтівська" інтерпретація можливостей американської дипломатії в зв'язку з фашизацією Німеччини" дисертантом розглянуто існуючі в історіографії концепції американського зовнішньополітичного курсу стосовно Німеччини, що базуються на ідеї "розумності" індивідуальної позиції Вашингтона на фоні перших загрозливих акцій фашистської Німеччини, обґрунтовуючи це тим, що з легально-правової точки зору США не були зобов'язані "йти поперед європейських держав".

"Проружвельтіві" /Адлер Л., Бейлі Т., Даллек Р., Деконде А. та інші/ акцентують увагу на цілій низці внутрішньополітичних факторів, що аж ніяк не сприяли активному політичному втручання Вашингтона в Європі. Автори відзначають, що проведення широкомасштабної програми соціально-економічних реформ об'єктивно блокувало зовнішньополітичні ініціативи Рузвельта, котрий був "інтервенціоналістом за поглядами, та ізоляціоністом у конкретній політиці".

Дослідники цього напрямку стверджують, що в першій половині 30-их років йшов процес становлення загальної зовнішньополітичної концепції США та оформлення пріоритетів американської дипломатії. Традиційною для "рузвельтівів" стала теза про ізоляціонізм народних мас, котрий перешкодив Рузвельту зайняти певну позицію в європейському конфлікті тоді, коли вага американської дипломатії могла стати вирішальною для локалізації розповсюдження метастаз фашизма.

Серед "проружвельтівів" виділяються історики школи "політичного ідеалізму" /Черкінс Дж., Танненбаум Ф., Екірч А. та інші/, котрі відстоюють "моральну перевагу та імманентну добротність

"північноамериканської парадигми" у проведенні зовнішньої політики. Дослідники цієї школи історіографії бузумовним плюсом американської дипломатії вважали "витриманість" вашінгтонських лідерів у першій половині 30-их років.

Чільне місце в роботах істориків дипломатії займає розгляд "радянської карти", яку Захід намагався розіграти після виникнення фашистської загрози у самому центрі Європи. На думку більшості "прорузвельтівців" Захід в ідеологічному плані відчував рівновелику загрозу як з боку Німеччини, так і з боку СРСР. Можливості для співробітництва з Москвою на антифашистській основі, як зазначають історики цього напрямку, у США були дуже обмежені, оскільки радянський уряд не виконував взяті на себе зобов'язання.

Особливістю позиції істориків виділеної нами групи являється думка про те, що США були вимушені підпорядкувати свою політику щодо Німеччини зовнішньополітичним установкам ведучих західноєвропейських демократій. З точки зору "прорузвельтівців", США не могли бути "першими серед рівних" у Європі з тим, щоб протистояти Німеччині, позаяк Великобританія та Франція мали прийняти відповідальні рішення.

В другому параграфі "Критична оцінка "усуєності" Вашингтона від Європи критиками-"інтервенціоністами" розглянуто основні позиції дослідників, котрі, на відміну від "прорузвельтівців", інкримінували Рузвельту небажання встати рішуче на бік антифашистських сил, що, на думку критиків-"інтервенціоністів", не могло не сприяти розкручуванню маховика нацистської воєнної загрози.

Серед критиків-"інтервенціоністів" великою є питома вага істориків школи "політичного реалізму" / Кребб С., Ліппман У.,

Гребнер У., Моргентау Г. та інші/, котрі в цілому вважають, що неадекватна роль США в європейській політиці виявилася в помилковій стратегії Вашингтону, який "приречено намагався зберегти статус-кво у світі при повній відсутності будь-якої програми для мирного змінення його і без всяких засобів для збереження його, окрім звернення до війни".¹

Критика дипломатії США відносно фашистської Німеччини бу-
дується "інтервенціоністами" на основі неспроможності керівни-
ків зовнішньополітичного відомства та президента в розробці
конструктивної і працючої програми протидії ескаляції фашистсь-
кої загрози. Недостатня орієнтованість на реалії геостратегії
зумовила, на думку "інтервенціоністських" критиків, слабкість
зовнішньополітичного курсу США в першій половині 30-их років.

Для цієї групи істориків характерно прагматичне бачення
основних завдань зовнішньої політики країни. Суто ідеологічна
несумісність, наприклад, США і СРСР, як вважають критики-"інтер-
венціоністи", не могла бути перешкодою для встановлення взаємо-
вигідних контактів між Москвою і Вашингтоном. Однак, тісного
співробітництва не вийшло, що, на думку дослідників, вказує на
фундаментальний недолік зовнішньої політики США того часу: нев-
датність взаємодіяти на основі здорового глузду з країною, іде-
ологія та політика котрої не співпадають з офіційно проголоше-
ними принципами американської демократії.

Критики-"інтервенціоністи" вважають, що Сполучені Штати
прикладали недостатньо зусиль для стримування німецького експан-
сіонізму. "Реалістичні" критики причинов фіаско "антифашистсь-
кого дизайна" називають відсутність єдиної стратегії, параліч
1. Graebner N. Ideas and Diplomacy. N.Y., 1964. - P.30

Ім. В. Стефанька
АН Укр

координаційних дій між державами які протистояли фашистській Німеччині, як наслідок кризи довіри.

Дослідники підкреслюють, що "дипломатична незграбність" Вашингтона була результатом відсутності оформленої концепції європейської політики, що призвело до втрати чітких орієнтирів у зовнішній політиці. На думку більшості дослідників цього напрямку, зовнішня політика США традиційно була орієнтована на Великобританію, що створювало Вашингтону незавидне амплу молодшого партнера Лондона без фактичного права виступати ініціатором дипломатичних починань.

Найбільш загострена критика зовнішньої політики США відносно Німеччини та європейської політики в цілому представлена дослідниками радикальними або "соціальними" істориками /Колко Г., Гарднер Л., Вільямс В., Хірден П. та інші/. Історики-радикали ставлять під сумнів раціональність основ американської зовнішньої політики, яка, на їх думку, не відповідала справжнім інтересам американського народу. "Соціальні історики" простежують механізм взаємовпливу інтересів великого бізнесу та формування зовнішньополітичних орієнтирів країни. Відмовляючись від таких поширених категорій в інтерпретації зовнішньої політики як "національна безпека", "життєві інтереси", "геополітичні фактори", "соціальні" історики підкреслюють лише економічні мотиви діяльності США на міжнародній арені. В працях радикальних істориків трактовка європейської політики США у першій половині 30-их років зводиться до твердження про те, що бізнес був упевнений в неможливості для капіталізму функціонувати в рамках однієї країни і тому, врешті решт, обрав активну дипломатію для того, щоб зберегти іноземні ринки відкритими для американських

товарів".¹

У другій главі "Німецький напрямок" європейської політики США напередодні другої світової війни" проаналізовано погляди американських дипломатичних істориків на зовнішньополітичну стратегію і тактику Вашингтона у самий критичний період десятиріччя - 1937-1939 рр.

Хоча досить складною виглядає спроба взяти за точку відліку дату, яка б сигналізувала про зростання питомої ваги "інтервенціоністських" ідей в американській дипломатії, все ж дисертант вважає доцільним говорити про американську політику відносно Німеччини в перші роки фашистської диктатури, протиставляючи її зовнішньополітичному курсу США напередодні війни як якісно відмінних фазах політики Вашингтона в Європі.

На думку переважної кількості пророзувельтівців /Герпстайн Р., Хеслам Дж., Джонас Н. та інші/, ресурси американської дипломатії не були в достатній мірі використані в європейській політиці США, оскільки, як пишуть дослідники, була недовіра Уайтхола до Вашингтона і абсолютна впевненість Чемберлена у тому, що існувала можливість знайти спільну мову з Гітлером, що послабило американо-британські зв'язки - ключовий фактор у європейській політиці передвоєнних років.

Відсутність англо-французького консенсуса по питанням зовнішньої політики була, по загальному визнанню, самим суттєвим фактором зовнішнього порядку у визначенні зовнішньополітичного курсу США. Окрім того, як зазначають дослідники, 1937 рік не був сприятливим для міжнародної політики Рузвельта з двох причин внутрішньополітичного характеру: нового спада в економіці та введена в дію "ізоляціоністського" варіанта законодавства про

1. Hunt M. The long Crisis in Diplomatic history, N.Y., 1992. P. 121

нейтралітет.

"Прорувальтвіві", аналізуючи воєнно-стратегічний аспект міжнародного життя напередодні війни, вказують на хибність "монхенської" політики Заходу. Причому, американська дипломатія на європейському континенті, на думку дослідників, була за межами силового поля зовнішньої політики, так як головні ролі у антифашистському протистоянні в Німеччині виконували Великобританія та Франція.

На відміну від "прорувальтвіві", в працях котрих можна простежити певну долю фаталізму в оцінці перспектив стримування Німеччини у другій половині 30-х років, "інтервенціоністські" критики /Джеблон Х., Осгуд Р., Сміт Р. та інші/ приділяють більше уваги невикористаним можливостям, неадекватним оцінкам міжнародної обстановки, котрі, на думку цієї групи дослідників, спричинили фіаско дипломатичних зусиль антифашистських держав.

Оцінюючи акції Вашингтона щодо Європи напередодні війни, історики-"інтервенціоністи" ігнорують традиційну тезу історіографії про трагічні наслідки для політики США протистояння "ізоляціоністського народу та "інтернаціоналіста"-президента. На думку дослідників, США повинні були ставити перед собою обмежені завдання, але твердо йти шляхом їх реалізації.

Ціла низка істориків /Кеннан Дж., Томпсон К., Кумс Дж. та інші/ негативно висловлюється про американський варіант умиротворення, який "не міг не бути монхенського толка". Історики-"інтервенціоністи" підкреслюють, що зміна постверсальської системи могла бути здійснена під контролем держав-переможців у останній війні або процес змін міг проходити під тиском і по ініціативі Німеччини. Західноєвропейськими демократіями було обра-

но другий варіант і, як зазначають дипломатичні історики-"інтервенціоністи", США приєдналися до цієї короткозорої політики.

Підкреслюючи, що бездіяльність та коливання характеризували "німецьку політику" Рузвельта, критики-"інтервенціоністи" вказують на чехословацьку кризу як істинне випробування американської зовнішньої політики. Історики зазначають, що американська дипломатія повторювала помилки зовнішньої політики західноєвропейських держав: Вашингтон вважав, що Гітлер задовольниться територіальними придбаннями після аншлюсу Австрії та інкорпорації в рейх Судетської області.

Післявоєнні ревізіоністи /Бірд Ч., Борчард Е., Драммонд Р., Міллс В. та інші/ - представники течії в історичній науці США, що виникла в перше післявоєнне десятиріччя, - піддали нищівній критиці всі існуючі уяви про причини та конкретну механіку вступу США у війну проти фашистської Німеччини. Ревізіоністи або критики-"ізоляціоністи" одноставно засуджували вступ США у війну, а також "дорогу, яка привела до війни". На думку представників цієї течії в історіографії ні питання внутрішньої безпеки США, ні морально-етичні принципи не могли бути легальним виправданням для адміністрації, котра привела країну до війни.

Критики-"ізоляціоністи", аналізуючи геополітичні та воєнні можливості Німеччини напередодні другої світової війни, приходять до висновку, що та міць, яку акумулював третій рейх, не становила загрози для північноамериканського континенту. В цілому, недооцінка геостратегічної небезпеки, яку становила Німеччина, характерна для ревізіоністів, котрі сприятливе географічне місцезнаходження США вважали гарантом американської невраязливості, навіть в умовах мінімізованих політико-економічних контактів з

Європою.

Післявоєнні ревізіоністи схиляються до "концепції змови", яка нібито мала місце серед прихильників "рузвельтівської лінії" у зовнішній політиці і мала на меті задля вузькопатійних інтересів демократичної партії зрадити американський народ і спонукати його взяти участь у європейській війні.

Історики-ревізіоністи підкреслюють "провінціалізм" зовнішньополітичного мислення Рузвельта. Автори даної течії відмовляють Рузвельту в мудрості політичного лідера і бачуть у ньому поєднання претенціозних прагнень до того, щоб стати "хрестоносцем" у боротьбі за систему колективної безпеки проти тоталітарної агресії з якостями "кабінетного умиротворителя", що, врешті речт, не тільки не відвернуло війну в Європі та Азії, а прискорило світовий конфлікт."

Ліворадикальні історики /Флемінг Д., Хірден П., Вінер М. та інші/ невиразність зовнішньополітичної лінії Рузвельта в передвоєнні роки тлумачать, виходячи з основної методологічної позиції "нових лівих" - визнання безумовної детермінованості зовнішньої політики внутрішньополітичними факторами і, передусім, інтересами великого бізнеса. Коливання Рузвельта перед необхідністю чітко визначити позицію США щодо гітлеровської Німеччини ліворадикали пояснюють відсутністю консенсу серед представників ділового світу відносно того, наскільки реальною була загроза нацистської експансії і які це могло мати наслідки для американської економіки.

Як зазначають ліворадикали, зовнішньополітичний курс США завжди був у дусі прагматизму і не був таким вже наївним, як стверджують "політичні реалісти". Участь країни у війні, на

думку "нових лівих", була обумовлена єдиним суттєвим фактором: необхідністю для американської системи ліберального капіталізму вижити в умовах ескалації європейського конфлікту у другу світову війну.

У заключній частині дисертації підведено підсумки дослідження, сформульовано головні висновки. Дисертант відзначає основні позиції американської історіографії політики США щодо Німеччини згідно з поданою класифікаційною схемою.

Більшість дослідників зазначає, що версальсько-вашінгтонська система міжнародних відносин з самого початку свого існування була приречена, оскільки вона покоїлась на принципах, які лише створювали ілюзію безпеки і стабільності в світі.

Стрімке зростання воєнно-політичної могутності фашистської Німеччини, на думку американських дослідників, відбило, з одного боку, неадекватність механізму нівеліровки протиріч версальсько-вашінгтонської системи, з другого боку, - відсутність рішучості та волі у антифашистських держав для налагодження взаємодії в протистоянні агресивній політиці Німеччини.

Лейтмотивом пророзувельтівської інтерпретації дипломатії США 30-их років є теза про те, що дії Вашингтона не можуть розглядатися у площині "загальної вини" всіх західних держав за те, що Німеччина фактично одержала карт-бланш на агресію внаслідок пасивної політики антифашистських держав. Історики цього напрямку вважають, що фіаско антифашистського стримування в Європі - це перш за всіх "гріх" Великобританії і Франції, яких геостратегічні реалії висунули на перший план у протистоянні з гітлерівською Німеччиною.

"Інтервенціоністська" та "ізоляціоністська" критика дій

Вашінгтона в передвоєнне десятиріччя спрямована на подолання зовнішньополітичного курсу Рузвельта візаві Європи загалом, але програми бажаних дій, які формують історики цих напрямків, діаметрально протилежні. Критики-"інтервенціоністи" головною причиною провалу спроб приборкати фашистську Німеччину вважають хибну ідею про те, що Захід міг зберегти статус-кво без готовності йти на певні жертви заради цього.

Зовсім інший "рецепт" знаходимо у "ізоляціоністів". В концептуальному плані історики цієї групи виходять з того, що будь-яка форма асоціації з Європою була згубною для США, які користувалися природною віддаленістю своїх берегів від епіцентру тривожних подій у Європі. На думку критиків-"ізоляціоністів", США знехтували найкращим зовнішнім політичним варіантом у ситуації тієї пори - можливістю зберегти "свободу рук" й обмежити дискреційні права президента в той час, коли європейська криза досягла кульмінаційної фази.

Порівняльний аналіз поглядів та концепцій виділених груп істориків-міжнародників у поєднанні з реальною оцінкою конкретних зовнішньополітичних дій США у вказані роки свідчать про суттєві розбіжності в правлячих колах країни відносно оформлення певного довготривалого курсу європейської та безпосередньо німецької політики Вашингтону. Він дозволяє зрозуміти, як формувалася рівнодійна цих суперечливих тенденцій в американській політиці, її непослідовність та часто-густо уразливість для національних інтересів країни.

Апробація роботи. Теоретичні положення, висновки, практичні рекомендації були використані в доповідях та виступах на наукових конференціях професорсько-викладацького складу Одеського

університету /Одеса, 1992; Одеса, 1993/, на міському методологічному семінарі з теорії, історії та історіографії міжнародних відносин /Одеса, 1992-1993/, на міжвузівській конференції /Одеса, 1991/ щодо історії буржуазних революцій XV-XIX ст.

Основні результату дисертаційного дослідження викладені в таких публікаціях:

1. Дипломатія США в Європі напередодні другої світової війни: аналіз американської історіографії /деп.рук./ - Одеса, 1992 /рос. мовою/ - I д.а.
2. Рецензія на: "Round table" on the Cold War aftermath. -In: Diplomatic History. -Vol.16, № 1, Winter 1992. - Вопросы истории, 1993, № 4. - 0.3 д.а.
3. Рецензія на: Appeasing fascism. Articles from Wayne State University Conference on Munich after 50 years. Ed. by E.Small. Новая и новейшая история, 1993, у друці, - 0.2 д.а.
4. Спадщина американської революції і формування зовнішньополітичного курсу США між двома світовими війнами: аналіз американської історіографії // Буржуазні революції XVI-XIX століть: історія політики, історія ідей: Тези допов. реп. наук. практ. конф. - Одеса, 1991 /рос. мовою/.

AB 28.333

AB 28.333